

Aklıbaşında Bir “İktisatçı”nın Delâletü'l-Hâirîn'i*

Guide for the Perplexed of a
Rightminded Economist

Mustafa Özel**

“İmal ediyor ve satıyorum, öyleyse varım!” Descartes, böyle bir ifadeyi kendine hakaret mi sayardı? Belki. Ama önerdiği düşünme yönteminin yukarıdaki ilkeyi haklılaştıracak bir dünyaya temel oluşturduğu inkâr edilemez. Bu kitap, hatta genelde yazarın tüm hayatı, Kartezyen akılyürütmenin sınırlarını, bu sınırlılığın bireysel ve toplumsal düzlemde yol açtığı sorunları tartışmaya tahsis edilmiştir. Schumacher bu noktada Guénon’a sadıktır: “Modern bakış açısı Kartezyenizm’de kendi yansımaları görmüş, böylece daha önce olduğundan daha açık bir biçimde kendi kendisinin şuuruna varmıştır.” Yani Descartes bir başlangıç değil, çok daha önce başlamış ‘yaygın ve karanlık’ bir çabanın sonucudur. Guénon bu yönelimi ‘bireycilik’ kavramıyla açıklıyor: Birey’i aşan herhangi bir ilke tanımamak ve bunun sonucu olarak da uygarlığı bütün şubeleriyle katıksız beşerî unsurlara indirgemek.

Guénon’a göre modern filozof ‘araştırma çılgınlığına’ kapılmış bireyci bir münkirdir. Bireycilik ‘entelektüel’ sezginin inkârıdır. Filozoflar için önemli olan ‘orijinal’ olmaktır, bunun için gerçeği feda etmek gerekse bile. Geleneksel bir uygarlıkta bir adamın bir düşünce üzerinde mülkiyet iddiasında bulunmaya kalkışması düşünülemeyecek bir şeydir. Eğer bir düşünce doğruysa onu kavrayabilen herkese ait demektir, eğer yanlışsa o

* Bu yazı E. F. Schumacher’in *A Guide for the Perplexed* adlı kitabının *Aklıkarişikler İçin Kılavuz* adıyla Mustafa Özel tarafından yapılmış çevirisinde “Çevirenin Önsözü” başlığıyla (s. 7-11) yer almaktadır. *İş Ahlakı* dergisine yazarı tarafından gözden geçirildikten sonra alınmıştır.

** Dr., iktisat doktorudur. İstanbul Şehir Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları küresel işletme yönetimi, politik iktisat, sosyal bilimler metodolojisi, iktisat ve işletme düşüncesi, girişimciliktir.

İletişim: İstanbul Şehir Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Altunizade Mah. Kuşbakışı Cad. No: 27, Üsküdar, 34662, İstanbul. Ş mozel56@yahoo.com.tr

zaman da onu ‘düşünmüş’ olmakla övünmenin anlamı yoktur. Doğru bir düşünce ‘yeni’ olamaz, çünkü ‘doğru’luk insan zekâsının ürettiği bir şey değildir. ‘Doğru’ bizden bağımsız olarak vardır ve bize düşen de sadece onu kavramaktır.¹ Oysa Descartes için doğru bizim bulduğumuz, bizim çabamızla varlık kazanan bir şeydir. Hakikate doğrudan giden yolu arayanlar, aritmetik ve geometrinin kanıtlarına eşit bir kesinliğe sahip olamadıkları herhangi bir şey için canlarını sıkımmalıydılar. Dikkatimizi sadece ‘zihni kuvvetlerimizin, emin ve şüphesiz bilgisi için yeterli görüldüğü’ nesnelere yöneltmeliydik.

‘İktisadi’nin felsefi tabiatını sorgulayan çizgi dışı bir iktisatçı Schumacher. “İktisadi problem diye bir şey yoktur ve hiçbir zaman da olmamıştır. Manevî bir problem var yalnızca!” diyen bir iktisatçı. Üstelik, spekülâtif düşünen, sadece kuramsal sorunlarla uğraşan bir insan da değil. Aksine, dünyanın birçok ülkelerinde (Hindistan, Burma...) orta-teknolojiye dayanan projeler geliştirip uygulayan, başta kendi ülkedaşları olmak üzere bütün dünyayı “insani” bir iktisadi faaliyete (“hayırlı bir çalışmaya”) davet eden bir ahir-zaman münadisi. Seyyid Hüseyin Nasr’ın bir konuşmasında belirttiği gibi, Schumacher modern bilimin sadece ortaya çıkan sonuçlarını eleştirmekle kalmıyor, modern bilim ve iktisadiyatın temelden bir eleştirisini yapıyor.²

Eleştirisine “entellektüel” ve metafizik bir temel ararken Doğunun hemen hemen bütün dinî geleneklerinden faydalanmaya çalışıyor. Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm, Hind öğretileri ve diğerleri... *Aklıkarışıklar İçin Kılavuz* başlığı XII. yüzyıl İspanya’sının ünlü Yahudi bilgini Maimonides’in (İbn Meymun) eserinden alınmış. Aradaki küçük fark Schumacher’in saygısından ibaret: Başlıkta harf-i tarif yok. (Yani *A Guide...*, Maimonides’ininki gibi *The Guide...* değil.). Kitabın anlaşılmasına yardımcı olur ümidiyle Maimonides ve eserinden kısaca söz edelim.

Moses Maimonides (1135–1204), Yahudi düşüncesinin her vechesine hükmeden otantik bir dehâ, bir *ha-Rav* (Üstad). Literatürde çoğu kez ‘Öbür Musa’ olarak anılıyor, eseri ise *Mishneh Torah* (İkinci Tevrat). Tahsilli tahsilsiz tüm Yahudiler yüzyıllar boyu şuna inandılar: Maimonides, Yahudi ilahiyat ve geleneklerinin aklen güvenilir ve felsefî bakımdan geçerli olduğunu kanıtlamıştır. Saadiah, akıl ve vahyin bir tek paranın ön ve arka yüzleri olduğunda ısrar etmişti; Maimonides ise böyle olduğunu *ispat* etti!

Kılavuz, felsefî yönden eğitilen dindar Yahudiye Tevrat’ın daha derin mânâlarını anlaması için bir anahtar sunmaktadır. Ama soyut bir allamelik

1 René Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı* (çev. Nabi Avcı), 1979, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, s. 83.

2 Ahmet Kot, “Seyyid Hüseyin Nasr ile Bir Konuşma”, *İlim ve Sanat*, sayı: 6, s. 59.

tecrübesi değil, dinî bir risaledir. İnsanoğlu eğer kutsanmayı, ilâhî ihšana lâyık olmayı, sonuçta kurtuluşa ermeyi arıyorsa, takip edeceği tek yol 'doğru (sahih) bilgi'dir. Salih ameller (eylemler) sahih bilgiden kaynaklanır. Tanrı'nın rızasına uygun ameller Tanrı'nın kâmil ve uygun bilgisinden çıkar ancak. "Hakikat zihninize *uygun* yöntemlerle yerleşmeli ve eminlik (kesinlik) size tesadüf yoluyla gelmemelidir." Niçin hakikat? Niçin kesinlik? Maimonides, Aristo'nun görüşünü benimser: Bilgi insanın nihai mutluluğudur ve insan nihai mutluluğa bilgi sayesinde ulaşır. İnsan akı (intellect) bir kez harekete geçirildi mi faal akla katılabilir ve kendisinden doğduğu ilâhî hakikatle bütünleşebilir. Ruh tözel (substantial) değil, bir form'dur. Ölümsüzlük verilmez, kazanılır ve bilgi yolu böyle bir ödülü hak etmenin tek yoludur.

Maimonides akıl (reason) marifetiyle otantik ve kâmil bir dinî tecrübe peşindeydi. Akıl yolu en üstün yoldu. İnsanda çeşitli tekemmül (olgunlaşma) dereceleri vardı. En aşağı insanlar sadece servet olgunluğuna sahip olanlardı, onlardan sonra fizikî sağlık sahibi olanlar, en üstte ise erdemliler yani kanuna (şeraite) muti olanlar.³

Maimonides'in tekemmül dereceleri Schumacher'in kitabına ilham kaynağı olmuş: Bu dünyada aşağı varlık düzeyleri (kademeleri) ve yüksek varlık düzeyleri vardır. En üstün düzey 'kendinin farkında olma' (self-awareness) düzeyidir. Bu kademede yer alan insanoğlu gizli güçlerini harekete geçirip daha yüksek kademelere ulaşabilir. İnsanoğlunu yüksek kademelerin hakikatini araştırmaktan alıkoyan ve 'aşağı kademelere' hapseden modern yaklaşımın en önemli dayanağı ise Descartes. Bütün ilgisini herhangi bir şüphe imkânından uzak, sahih ve kesin bilgi ve düşüncelerle sınırlayan Descartes için temel mesele 'tabiatın efendi ve sahipleri' haline gelmemizdir. Onun için 'hem güçlü hem de ürkünç derecede dar' bir akıl programı önerir:

"İncelencek meselelerde eğer anlayışımızın sezgisel bir kavrayışa yeterli olamadığı bir kademeye gelirse, orada durmalıyız. Daha sonrasını incelemeye yeltenmemeliyiz; böylelikle gereksiz yere uğraşmamış oluruz." (s.22)

Kartezyen akılyürütme sonuçta insanı 'anlamak için bilim'den 'manipüle etmek için bilim'e götürmüştür. Bilginin amacı gerçekliğin yapısıyla örtüşmek değil, maddi dünyada etkin biçimde faaliyet göstermektir artık. Böylece 'çoğulcu' bir dünyaya ulaşılmıştır, tanrılarla dopdolul bir dünyaya: servet, bilgi için bilgi, hareket hızı, piyasa büyüklüğü, değişim hızı, eğitim

3 D. Jeremy Silver, *A History of Judaism*, New York, 1974, cilt I, s. 397.

‘miktarı’, hastane sayısı ve daha nice ‘kutsal inek’. Etienne Gilson’a göre çağımızda mitolojiye geri dönüşmüştür:

“Tıpkı Thales’in, Eflatun’un dünyası gibi, bizim modern dünyamız da tanrılarla doludur. Orta yerde kör *Evrin*,, açıkgörüşlü *Orthogenesis*, cömert *Terakki* ve... Onları bugün bir tapınma konusu yapan insanların duygularını gereksiz yere niçin incitmeli? Ne var ki, modern hayat üzerindeki etkisi müthiş hale gelen bu budalaca kavramları azimle def etmedikçe, insanlığın yeni bir bilimsel, sosyal ve siyasal mitolojinin egemenliği altına daha çok gireceğini anlamak bizim için önemlidir... Çünkü tanrılar kendi aralarında kavgaya tutuşunca, insanlar ölmek zorunda kalırlar.” (s. 75)

Kılavuz’un son bölümünde Schumacher, maddeci bilimciliğin kendini beğenmişliğinin ve modern insanın mutlak kudretine duyulan imanın çöküşünü sarahatle tasvir ediyor:

“Amansız mantığı ile Kartezyen devrim insanı, onun insanlığını idame ettiren yüksek kademelerden ayırdı. İnsanoğlu Gökların (Mavera) kapılarını kendisine kapattı ve muazzam enerji ve hüner ile kendini yeryüzüne (Masiva) hapsetmeye çalıştı. şimdi Yeryüzünün ancak bir geçiş mevkii olduğunu, dolayısıyla Göklere erişmeyi reddetmenin Cehenneme gönülsüz bir alçalma manasına geldiğini keşfediyor.”

Modern dünyanın dinsiz yaşama deneyimi başarısızlıkla sonuçlandı. Peki bir ‘geri dönüş’, bir *metanoia* mümkün olabilir mi? Evet, diyor Schumacher. ‘Yeryüzünün cömertliği bütün insanlığı doyurmamıza imkan verir; Yeryüzünü sağlıklı bir mekan olarak muhafaza etmek için yeterli ekoloji bilgisine sahibiz; Yeryüzünde, herkesin yeterli barınağa sahip olabileceği kadar alan ve yeterli maddeler mevcuttur; hiç kimsenin sefalet içinde yaşamasını gerektirmeyecek  l de yeterli ihtiyaç maddelerini üretmede oldukça mahiriz. Her şey bir yana, ‘iktisad  problem’ın zaten  z lm ş bir problem olduğunu göreceğiz: yeterli miktarı nasıl temin edeceğimizi biliyoruz ve bu iş için herhangi bir şiddetli, gayriinsan , saldırgan teknolojiye ihtiya ımız yok.’

Whitehead yirminci yüzyılın başlarında “etkisiyle çevresini tahrip eden fizikî bir nesne intihar ediyordur.” diyordu. Batı dünyası bu gerçeği geç de olsa fark etti ama kulakları h l  tıklalı. Çünkü k inat üzerindeki maddi egemenliğinden, insanlar üzerindeki siyas  iktisad , kültürel iktidarından vazgeçmeye niyeti yok. Schumacher’in şakirtleri *K  k Güzeldir*’e zeyl olarak *K  k Mümkündür*’  yazdılar. Ama Batı (şimdi de Doğu) burjuvazisi *Büyük K rhdır*’da diretiyor. Ve gemi, içindeki yolcuların çoğunun

"keşke toprak olsaydık..." diyecekleri kaçınılmaz akıbete doğru yol almaya devam ediyor.

Andolsun Asr'a

Muhakkak ki insan kesin bir ziyandadır

Ancak, iman edenlerle Salih amel işleyenler

Bir de birbirlerine Hakk'ı, birbirlerine sabrı

Öğütleyenler böyle değil.

(Kur'ân-ı Kerîm, Asr Sûresi)

Teşekkür: Bu makalenin yayımlanması için verdikleri izin ve yayımlanma sürecindeki katkılarından dolayı Mustafa Özel ve İz Yayınlarına teşekkür ederiz.